

N MI CONGRÉS DEL MON DE LA MASIA

IEC 11-13 MARÇ 2015

Masos fortificats al terme de Tarragona. Una aproximació

Joan J. Menchon Bes, arqueòleg municipal. Ajuntament de Tarragona

jmenchon@tarragona.cat

Museu d'Història de Tarragona

43003 TARRAGONA

Resum

Es presenta una aproximació a un conjunt de masos fortificats dels segles XIV-XVII de Tarragona.

Paraules clau

Tarragona, mas, fortificat, segles XIX-XVII.

Resumen

Se presenta una aproximación a un conjunto de masos fortificados de los siglos XIV-XVII de Tarragona.

Palabras clave

Tarragona, *mas*, fortificado, siglos XIX-XVII.

Abstract

An approximation to a set of fortified masos in Tarragona in XIV-XVII centuries.

Keywords

Tarragona, *mas*, fortified, XIX-XVII centuries.

1. A tall de presentació

Si realitzem una recerca sobre arqueologia de Tarragona a internet, la presència del món romà és aclaparadora, i especialment la informació sobre la ciutat imperial o els grans monuments inclosos a la Llista del Patrimoni Mundial de la UNESCO. La realitat és evident, Tarragona és filla directa de la *Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco* i no podem entendre la ciutat medieval, la ciutat d'època moderna o d'època contemporània, sense la romana.

Malgrat tot l'estudi de la ciutat a l'Edat Mitjana s'ha anat obrint camí, ha anat prenent carta de naturalesa. Tant la ingent informació d'arxiu, com el context arqueològic han anat prenent cos amb el pas dels anys. Morera Llauredó com a gran estudiós de la documentació d'arxiu, seguit de Sanç Capdevila, Recasens, Sánchez Real, Cortiella, Bonet ... han anat construint la base del coneixement de la ciutat medieval des de la investigació d'arxiu. Des d'una perspectiva arqueològica Hernández Sanahuja, Àngel del Arco, Fidel Fita, Serra Vilaró han assentat els fonaments de l'arqueologia de l'Antiguitat Tardana i medieval de Tarragona.

Queda clar que la professionalització de l'arqueòleg, especialment a partir dels anys 80 del segle XX, la proliferació de l'arqueologia d'intervenció i el fet d'entendre el registre estratigràfic com un arxiu del sòl únic, a estudiar des del nivell superficial a la roca, han anat donant carta de naturalesa a aquest període històric des de la perspectiva arqueològica. I després del registre de les fases medievals i moderna, s'ha anat cap a l'interès científic per aquests períodes.

Resten encara molts temes a resoldre i a tractar, com seria el dels masos com un element important del coneixement del món rural de la ciutat i el territori de Tarragona en època medieval. Intentarem fer doncs una aportació, mal que sigui tangencial, al món dels masos de Tarragona, tot atansant-nos als seus aspectes defensius.

Hem de tenir en compte que estem en un país que viu molt més d'esquena a la mar del que sembla, però aquesta realitat era ben diferent en altres temps. No tan sols la pesca, sinó el comerç i la pirateria o el cors eren una realitat evident des de temps antics. La violència, la força, el robatori, e segrest eren molt més normals del que ens podem imaginar en una societat actual amb uns nivells de seguretat inimaginables fins no fa tant.

La importància marítima de la Tarragona medieval ja es palesa en la donació la ciutat a Robert d'Aguiló, qui controlarà el cobrament de les lleudes marítimes (1129). Al segle XIII es documenta l'església de Sant Miquel del Mar, centre religiós d'un barri marítim que hem de relacionar amb la restauració urbana del segle XII com a mínim. La documentació històrica, ens mostra com en plena edat mitjana Tarragona mantenia un important flux comercial no tan sols a nivell regional, sinó amb la Mediterrània occidental, amb contactes amb l'Alandalús i el Magrib, tot i que no assolia el paper que va tenir el de Barcelona. I no podem oblidar, com a exemples prou coneguts, la importància de Tarragona o Salou a l'hora dels preparatius per la conquesta de Mallorca. I no podem oblidar l'especial ubicació del castell i vila de Tamarit, a la desembocadura del riu Gaià, un nucli mariner i comercial a considerar.

1. La mar, perill i oportunitat

El 1129 l'arquebisbe de Tarragona i bisbe de Barcelona Oleguer Bonestruga feia donació de la ciutat al cavaller/mercenari normand Guillem d'Aguiló. Entre altres, el prelat diu que “*donamus etiam tibi tolonea et leddas et usaticos quae ad principem pertinent, tam de terra quam per mari.*” Quedava clara des d'un primer moment la importància dels impostos i taxes obtinguts pel trànsit marítim.

El 1154 l'arquebisbe Bernat Tort instituïa la canònica de la catedral de Tarragona ja feia esment de la necessitat que la comunitat es defensés dels atacs per mar: “*Atque dono (canonicis) ipsam fortitudinem seu ministracionem (munitionem), quam ibi aedifico ad manendum et habitandum in perpetuum, ut ibi sint tuti ipsi et res ipsorum (eorum) ab exercitu navali navigantium sarracenorum, et ut ibidem habeant suas oficinas inferius et superius subtus cellaria sua et orrea, supra vero refectorium et dormitorium, coquinam et capitulum sicuti districtum est.*”

Els atacs marítics -musulmans, normands, corsaris i pirates, castellans, francesos, genovesos...- no van ser tan sols un factor d'inestabilitat a l'edat mitjana, sinó que es van anar reproduint fins ben entrat el segle XIX. A més no eren actes aïllats sinó que formaven part de les operacions bèl·liques dels múltiples enfrontaments que han hagut al llarg dels segles. I no amaguem la realitat, si Tarragona era objecte d'atacs de corsaris i pirates, també era activa fent el mateix en altres llocs. Recordem per exemple que Bernat Desclot descriu que l'inici del *casus belli* de la conquesta de Mallorca, va ser precisament una acció corsària de naus tarragonines el 1226. O el 1330 quan la ciutat de Tarragona i les viles del Camp van armar dues naus per anar al cors. I per contra el 1354 es van albirar naus musulmanes a la costa, o el 1363 s'avistaren vaixells castellans.

El batlle general de Catalunya va manar el 1383 de fer fars o lluminàries a la costa pel perill d'atacs marítics. L'any següent Pere III va fer un ban on reglamentava els tipus de senyals entre les guaites i el consell de la ciutat van ficar-ne una de permanent a Salou. Llocs com el Castell del Rei o el campanar de la Catedral eren excel·lents punts de vigilància de la costa, com ho testimonien per exemple els *grafitti* conservats.

Aquesta preocupació es va repetint al llarg del temps: el 1530 es manaren fer guaites a la desembocadura del Francolí, a les platges del Miracle, la Rabassada i la Savinosa a les torres d'en Vallcorba, de les Monges i Grossa, i preparar les desenes i cinquantenes per la defensa. La causa va ser un atac d'una barca i cinc homes. El mes de maig de 1534, el virrei Fadrique de Portugal en una missiva dóna compte que Barba-rossa és a les costes catalanes i mana reparar i artillar la ciutat. Una mica abans, el 1527 s'ordena fer una torre al port de Tarragona i el 1530 comencen les obres de la de Salou.

Carles I va manar fortificar les poblacions de la costa amb la participació d'enginyers italians com Calvi i Fratrín: Barcelona, el Rosselló, Eivissa, els Alfacs... El 1566 Salou és atacada i un

any després set galiots van fer captius a Tarragona. La batalla de Lepanto (1571) va frenar parcialment els atacs, però quatre anys després els otomans son avistats a les boques de l'Ebre, o hi ha accions de corsaris de l'Alguer i Tunis.

La llista d'atacs és llarga a la costa del Camp: 1547 nou galeres arriben a la Punta del Farelló i Vilaseca, fent 40 hostatges, i 17 més a la Canonja i Masricard. El 1562 són tres galiots turcs que ataquen Salou i el Perelló. El 1563 fan presos a Salou. El 1567 diversos galiots desembarquen al port de Tarragona i fan 25 captius. El 1582 van capturar 5 barques i 29 pescadors tarragonins i de Tamarit. Fins i tot es van passejar pels carrers de la ciutat.

Els atacs, ràpides accions van provocar l'èxode de la gent cap a l'interior, a abandonar masos i a fortificar pobles i habitatges rurals. L'atac de 1562 del lloc de Tamarit va provocar que la seva universitat (o consell municipal) acordés construir la coneguda torre de la Mora. El 1547 un altre acció va dur com a conseqüència despoblar Miramar, Barenys i la Pineda. El cert és que el perill es va anar esllanguint fins el 1830, quan els francesos es van fer amb l'Alger.

4. Les defenses de la costa

Hem pogut veure com aquesta forta inestabilitat al llarg del temps va provocar la fortificació dels nuclis habitats de la costa, tant en l'hàbitat concentrat com en el dispers... encara que la pressió corsària va provocar sovint l'abandonament dels llocs.

La iniciativa pública, reial, municipal o eclesiàstica va promocionar la construcció de defenses i fortificacions, o el reforç de les ja existents. Dos casos són les de la Torre del Port a Tarragona (1527) i la Torre Vella de Salou (1530) promogudes per l'arquebisbe Pere de Cardona. Un altre prou eloqüent és la Torre de la Mora, que els jurats de Tamarit manen construir el 1562. Però al costat d'aquestes construccions, els particulars es van procurar les seves pròpies defenses especialment en els masos dispersos i propers a la costa.

Fa uns anys E. C. Cooper publicava el llibre *The sentinels of Aragon*, un interessant recull fotogràfic de les torres de defensa de la costa mediterrània, en el qual es feia una crida envers la seva protecció i conservació. I es que certament, part d'aquest patrimoni resta en un estat precari o en pràctica ruïna, sense rebre l'atenció que es mereix, ateses les seves característiques. Per altra banda, no tenim ara per ara un estudi complet d'aquestes defenses de les nostres comarques, a l'estil, posem per cas del clàssic *Torres de Almenara de la costa de Huelva*, de Luis de Mora-Figueroa, o l'estudi de Bonet i Garí referit al Maresme. Amb tot, *De cara a la Mediterrània*, de Pere Català, així com el seu *Castells Catalans* (volum IV) permeten atansar-nos a la problemàtica. Aquesta manca d'un estudi es subsana de forma parcial amb els treballs de E. Liaño referits a les torres de la desembocadura del Gaià o al passat monumental de Vilaseca, o l'inventari de torres que fa uns anys van publicar J. Massó i E. Ramon, o un de nostre publicat fa uns anys.

5. Masos fortificats d'època medieval

D'aquest període tenim alguns exemples de masos fortificats al terme de Tarragona. El primer a treure a col·lació seria el de la Torre Forta, a l'actual barri del mateix nom, i que en època moderna es coneixia com la torre d'Ambrosi Grosso (fig. 1). Es tracta d'un edifici quadrat, d'uns 12 per 9 m. per uns 12 d'alt, amb planta baixa i dos pisos. Al seu interior hi ha tres crugies separades per dos arcs apuntats per sustentar els trespols. S'hi entra a peu pla per una porta de mig punt. Els murs són de maçoneria amb reforços de carreus als angles. És un edifici que hauríem de datar a finals de l'edat mitjana i presenta una sèrie d'espitlleres a diferents nivells que li donen el seu caràcter de mas fortificat. Com a construcció paral·lela, bé que més antiga, hi hauria la torre d'en Dolça a Vilaseca. Es trobaria a uns 1200 metres de la línia teòrica de costa. Com les altres fortificacions a les que ens referirem té la protecció de Bé Cultural d'Interès Nacional –BCIN- en virtut de l'aplicació del Decret de 22 d'abril de 1949 de protecció de l'arquitectura militar (Catàleg de Béns Immobles del Pla d'Ordenació Urbana Municipal de Tarragona –POUM- fitxa F 011) (fig. 2.1).

FIGURA 1: Localització dels masos (base ICC). 1. Torre Forta 2. Casa Madró 3. Mas Cusidor 4. Mas Jover 5. Mas Grimau 6. Mas Rabassa 7. Mas Hereuet 8. Mas Sorder 9. Mas de la Creu 10. Mas Pastoret 11. Mas dels Canonges.

Al Molnàs, petita població que ara forma part del municipi de Tarragona hi ha Casa Madró, prop de l'església. Es tracta d'un mas d'origen medieval on destaca una portalada d'arc de mig punt. Al costat sud, i integrada en el conjunt hi ha una torre rectangular de 5'70 m. per 4'20 i amb murs de 70 cm de gruix. Es va fer amb maçoneria, i carreus a les cantonades. Dalt de tot hi ha elements de tres corseres i conserva encara una finestra de fals arc conopial. Dins es coneixen pintures gòtiques, entre les que es reconeix una imatge de Santa Caterina i dues figures

més amb corona o nimbus. És a uns 800 metres de la mar en línia recta. La torre té la protecció de BCIN mentre que el mas és Bé Cultural d'Interès Local –BCIL- d'acord amb el què estableix la Llei 9/1993 (Catàleg de Béns Immobles del Pla d'Ordenació Urbana Municipal de Tarragona –POUM- fitxa G 002). Aquesta dualitat de proteccions es va repetint en els masos que segueixen.

Un mas ja en zona rústica i proper a la pedrera del Mèdol és el de Cosidor, Cusidor o Cusidó. Es troba a uns 1700 m. de la costa, i a uns 1300 del traçat de l'antiga Via Augusta. Actualment és en força mal estat, tot i que s'hi ha realitzat algunes actuacions d'emergència. Destaca un edifici central al qual es van afegir diverses ampliacions. A un costat sud hi ha una impressionant torre de planta quadrada integrada a la façana original del mas (fig. 2.2).

El mas tindria una estructura de planta baixa i dos pisos, actualment molt malmesos. S'entreveuen arcs apuntats a l'interior. El cos central tindria una 15 x 20 metres, format per murs de maçoneria i alçat de tàpia, amb el portal forà del mas. Dins es van poder documentar grafiti dels segles XVII-XVIII (fig. 2.3).

La torre és una construcció de planta quadrada de grans dimensions datable entre finals del segle XV o inicis del XVI. Les mides són 5 x 5 m. amb una alçada de 12. Acaba amb una coberta a dues aigües, tot i que es conserven gàrgoles a nivell de terrassa. Es va aixecar amb maçoneria i cadenes de carreus als angles. Dins, s'organitza amb planta baixa i tres pisos, l'inferior i el primer amb volta de canyís. Es defensa amb corseres, espitlleres i finestres amb espitllera als ampits que es van localitzant en tres nivells. Es va aixecar amb posterioritat al mas, doncs es veu com s'encavalca a la façana principal, tot i que la comunicació original no seria a planta baixa. Interiorment el pas entre els pisos seria amb escales de ma (Catàleg de Béns Immobles del Pla d'Ordenació Urbana Municipal de Tarragona –POUM- fitxa G 030, Catàleg de Masies i Cases rurals en sòl no urbanitzable del POUM, fitxa 018).

Prop del Mas Cusidor hi ha el Mas d'en Jover. És una construcció medieval força gran (20 x 11 m.), de planta quadrada, format per uns baixos més dos pisos i teulada a doble vessant. La façana principal és al sud i mostra una composició tendent a la simetria, amb porta d'arc de mig punt a la planta baixa, i a la planta pis, sengles finestres coronelles gòtiques a banda i banda, i una finestra central. Sobre hi ha una corsera o lladronera lleugerament desplaçada. Dins es conserven arcs de pedra. Els materials usats són bàsicament la maçoneria i els carreus a les cantonades (fig. 3.4).

A diferència de la resta de masos, ens trobem amb un exemple de construcció rural fortificada, però sense torre. Aquest caràcter defensiu ha comportat que el seu nivell de protecció sigui de BCIN (Catàleg de Béns Immobles del Pla d'Ordenació Urbana Municipal de Tarragona –POUM- fitxa G 018, Catàleg de Masies i Cases rurals en sòl no urbanitzable del POUM, fitxa 022).

FIGURA 2: masos de la Torre Forta (1), Casa Madró (2) i Cusidor (3). Ortofotografies ICC.

6. Masos fortificats d'època moderna

La construcció de defenses en època moderna respon a dos tendències que cal diferenciar, però que cal relacionar també amb la Història de l'Arquitectura dels segles XV a XVII.

Primer ens trobem amb una arquitectura ja de traça renaixentista, ideades i adaptades a les armes de foc, amb estructures en talús, murs gruixuts etc. Una nova tecnologia militar que es palesa al primer terç del segle XVI amb les torres del Port de Tarragona i Vella de Salou, o l'erecció dels baluards de Sant Antoni, Carles V i de Santa Bàrbara de la muralla de Tarragona. Certament la manera de construir *alla romana* en l'arquitectura civil i religiosa arribarà més tard, als darrers decennis del segle, quan circulen els llibres dels tractadistes italians, i actua l'anomenada Escola del Camp de Tarragona. Obres com la capella del Santíssim de la Catedral de Tarragona, les esglésies de Cornudella, Ulldemolins, la Selva, el convent de Sant Agustí també a la Selva o la cartoixa d'Escaladei, el nou hospital de Sant Pau i Santa Tecla de Tarragona, casals a Alcover, Cornudella, Tarragona o castells com el de Torredembarra o les

darreres fases de Vallmoll en son alguns exemples. Ens trobem amb uns promotors ja relacionats amb el poder eclesiàstic i reial, noblesa o consells municipals de pes com el cas de Tarragona.

Al costat d'això tenim fortificacions d'inèrcia o tradició medieval, que es palesa per exemple amb els epígons del Gòtic al llarg del segle XVI, cas per exemple de la Prioral de Reus o el santuari del Tallat com exemples d'arquitectura religiosa, o la refortificació i construccions de castells-palaus com podrien ser els de Santa Coloma de Queralt, cal Requesens d'Aguiló, Solivella, Savallà del Comtat, o amb l'entrada de llicències de traça renaixentista com les finestres i alguns elements de Cal Castlà de Montblanc. A aquesta inèrcia constructiva hem de relacionar una sèrie de torres de defensa que s'afegeixen a masos de tradició medieval. Les més antigues serien de planta quadrada, adossades o molt properes als cossos principals dels masos, i una mica després, de planta circular i més separades. Grosso modo unes i altres s'haurien de datar entre les acaballes del segle XV i el XVII.

També tenim exemples en punts aïllats però de marcada posició estratègica com la torre de la Mora. Mantenen tipologies d'arquitectura militar medieval: entrada en alçada a la banda de terra, pisos formats per trespols o voltes, amb accés entre ells per escales de gat, finestres amb espitlleres, espitlleres, matacans o lladroneres com defensa vertical, remat de merlets, talussos a la base... Com a materials de construcció, prolifera la maçoneria lligada amb morter de calç, cantonades de carreus, i obertures petites i en nombre limitat. Bàsicament es tracta de defenses aixecades per l'autoritat local i/o propietaris privats.

A l'antic terme de Tamarit hi ha el Mas Grimau. És a 300 metres de la costa, i a uns 200 de l'antiga Via Augusta. Actualment el vell mas es conforma per una sèrie d'edificis al voltant d'una torre de defensa. El principal és una obra rectangular de 14 x 20 m, amb planta baixa, pis i golfes sota coberta a doble vessant. Al costat hi ha un segon edifici de 14 x 17 m d'una planta, i un tancat. Un tercer edifici és de 13 x 14 m, també d'una planta i un altre tancat (fig. 3.5).

La torre és de tipologia circular, amb un diàmetre interior de poc de més de 3 m. gruix de mur d'1 m., i alçada aproximada de 10. És obra de maçoneria i obertures marcades amb carreuat. L'accés és al nord, mirant a terra i és elevat, defensat per una corsera. Dins hi ha tres nivells solucionats amb cúpules falses. Com a complement de les defenses, cal destacar una sèrie d'espitlleres. A la terrassa, hi ha una gàrgola (Catàleg de Béns Immobles del Pla d'Ordenació Urbana Municipal de Tarragona –POUM- fitxa G 037, Catàleg de Masies i Cases rurals en sòl no urbanitzable del POUM, fitxa 019).

Un altre exemple és al peu de l'antiga Via Augusta (de fet a 650 metres de la Torre dels Escipions) i a 350 metres de la platja Llarga és el Mas Rabassa (fig. 3.6). És una masia força ben conservada en un espai privilegiat on havia hagut una vil·la romana. L'actual configuració es forma per la casa dels masovers, al costat sud de la CN 340, coneguda com el Trull, on hi ha

un conegut restaurant, i una sèrie de dependències presidides per una torre quadrada, al nord de la carretera.

4. Mas Jover

5. Mas Grimau

6. Mas Rabassa

FIGURA 3: masos de Jover (4), Grimau (5) i Rabassa (6). Ortofografies ICC.

L'edifici principal mostra llindes amb les dates 1778 i 1791 que ens indiquen reformes importants d'aquesta època. Al voltant de la torre hi hauria el nucli original, lligat a la construcció defensiva. Es conserva coberta a dues vessants i arcs en el segon pis. També hi ha una capella a l'oest de la torre, cellers i quadres que *grosso modo* s'han datat entre els segles XIX i XX.

La torre és de planta quadrada de 3.80 x 3.90 m de costats interiors, amb un gruix de mur de 0.70 m. L'alçada és d'uns 15 m. Interiorment s'estructura en quatre nivells separats per volta de

canó. Es construiria amb maçoneria i carreus als angles i shi entraria des del nord. Des d'ella es podia defensar l'accés principal al mas. No es reconeixen lladroneres o corseres possiblement pel fet que una reforma de principis del segle XIX va modificar el remat de la torre, tota ella encalada (Catàleg de Béns Immobles del Pla d'Ordenació Urbana Municipal de Tarragona – POUM- fitxa G 038, Catàleg de Masies i Cases rurals en sòl no urbanitzable del POUM, fitxa 015).

Davant del Molnàs, al costat de la urbanització de Residencial Monnars hi ha el mas de l'Hereuet o de Ponç, amb sengles torres de planta quadrada. És a uns 1000 m. de la línia de costa i a uns 300 de Casa Madró. És un conjunt força abandonat que es forma per un edifici principal que caldria datar entre els segles XVI i XVII, amb posteriors ampliacions. La porta principal es forma per un arc de mig punt. A banda i banda del que queda de l'edifici principal, hi ha sengles torres (fig. 4.7).

La del costat oest sembla més antiga i es obrada amb maçoneria i carreus als angles. S'hi veuen diverses espitlleres de tradició medieval i una finestra de punt rodó. Les mides són 4'5 x 3 m. de costat, amb murs d'1 m. de gruix. L'altra torre és a la banda est i és més quadrada, de 3'5 m. de costat. Es va construir amb un sòcol de maçoneria i elevació de murs de tàpia valenciana, és a dir amb verdugades de rajoles, que ens porten a datar-la en el segle XVI avançat o principis del XVII. Es conserven els permòdols de dues corseres. A la banda nord hi ha la porta del primer pis. Els pisos de les dues torres es construeixen amb trespols (Catàleg de Béns Immobles del Pla d'Ordenació Urbana Municipal de Tarragona –POUM- fitxa G 004, Catàleg de Masies i Cases rurals en sòl no urbanitzable del POUM, fitxa 009).

Seguint la TP 2039 (que porta de la N-340 al Catllar tenim tres masos amb visió entre ells, i molt propers, el de la Creu, el de Grimau i el del Pastoret. Són a 2300, 2150 i 3200 metres de la línia de costa. Entre Mas Sorder i Mas de la Creu hi ha 640 m, entre el primer i Mas Cusidor hi ha 1000 m. Entre mas Pastoret i Mas de la Creu hi ha 920 m, i entre el primer i Sorder, 1.220 m. Mas Sorder o Sordé es troba en zona urbanitzable, i al costat d'un conegut camp de golf (fig. 4.8). Destaca un edifici central de planta quadrada amb una impressionant cúpula modernista i galeria. Però la construcció d'origen medieval és al seu costat, tot i que en força mal estat. Es forma per un conjunt de crugies formades per planta baixa i pis, amb porta principal formada per arc de mig punt fet amb carreus. Sobre seu hi ha una finestra decorada amb un fals arc conopial, que porta a datar-la entre finals del segle XV o ja al segle XVI. Dins es conserva un arc apuntat. Flanquejant l'accés, i solidària al mas, hi ha una torre de planta quadrada, de 3'5 m. de costat i 12 d'alt. S'aixeca amb maçoneria i carreus als angles i el primer pis es sustenta per una volta d'encanyissat. S'aprecia una obertura amb fals arc conopial que pot fer-la datar a finals del segle XV o ja al XVI. La coberta és a dues aigües sobre golfes amb finestres de mig punt, probablement posteriors a la torre (Catàleg de Béns Immobles del Pla d'Ordenació Urbana Municipal de Tarragona –POUM- fitxa G 039).

El Mas de la Creu presenta actualment una estructura compacta en la qual es pot diferenciar un nucli original de torre i primer cos al nord. S'hi accedeix per una porta de pedra. A la clau hi ha cisellada una tau, que marca la seva propietat eclesiàstica, i sobre hi ha una primitiva finestra posteriorment convertida en balcó (fig. 4.9). Dins hi ha un gran espai a planta baixa que es correspon a un primer pis amb una sala o tinell típic d'edificis i masos renaixentistes, amb petites habitacions al voltant com es veu per exemple a Cal Cadernal de Salomó. Des de dins del mas original es pot accedir a la torre, lleugerament separada del mas. És una obra de planta quadrada de 4'20 per 4'70 m. amb mur de quasi 1 m. de gruix. L'alçada és de 14 m. Es construeix amb maçoneria lligada amb morter, i els angles i obertures es marquen amb carreus. A cada costat de la torre, hi ha una corsera, solucionat l'ampit de la terrassa amb merlets esglaonats. L'accés és al nord i dins hi ha quatre pisos trespols (Catàleg de Béns Immobles del Pla d'Ordenació Urbana Municipal de Tarragona –POUM- fitxa G 035, Catàleg de Masies i Cases rurals en sòl no urbanitzable del POUM, fitxa 013).

7. Mas Hereuet

8. Mas Sorder

9. Mas de la Creu

FIGURA 4: mas Hereuet (7), Sorder (8) i de la Creu (9). Ortofografies ICC.

El Mas Pastoret és un altre cas de construcció rural abandonada i força deteriorada. És una construcció compacta de planta baixa (fig. 5.10). Pis i golfes, feta amb parets de maçoneria lligada amb morter. S'hi entra per una porta de carreus i arc de mig punt on hi ha incisa a la clau l'anagrama IHS i la data 1612 (Catàleg de Béns Immobles del Pla d'Ordenació Urbana Municipal de Tarragona –POUM- fitxa G 033, Catàleg de Masies i Cases rurals en sòl no urbanitzable del POUM, fitxa 012).

La torre és al costat sud, separada del mas, i de planta circular. El diàmetre exterior és de 5'50 m. murs d'1 m. de gruix, i una alçada de 12. Mostra base atalussada i esta obrada amb maçoneria. L'estructura interior es forma amb planta baixa, dos pisos i coberta, de cúpules fetes amb encofrat de canyís. Quant a corseres, se'n distingeixen clarament quatre, a més de la gàrgola de la terrassa, així com petites espitlleres i finestretes emmarcades amb carreus. S'hi entra des de la cara que dona al mas, per una porta al primer pis.

A l'oest de Tarragona, a les prades de la Pineda, hi ha el Mas dels Canonges, just davant de la planta d'ASESA i del Complex Educatiu de la Universitat Laboral. És a uns 700 m de l'antiga platja de la Pineda, ara part del Port de Tarragona. Es va establir on en època romana havia una vil·la rural (fig. 5.11).

D'aquest mas s'han de diferenciar tres cossos constructius que marquen un espai central o pati on hi ha el pou i la bassa. L'edifici est es forma per capella, dos corrals i una de les entrades del mas. Al sud, hi ha un cos molt enrunat, probablement la part més antiga, on hi ha la torre del mas. A la banda sud de la ciutat hem de fer esment de la torre del mas dels Canonges. Es correspon quadrat, d'uns 5 m. de costat, i 12 m. d'alt. A planta baixa els murs fan 100 cm de gruix, i al primer pis 60. Encara té la coberta a una vessant, i es veuen corseres als quatre costats. L'obra és de maçoneria amb cantonades de carreus. El primer pis és sobre volta d'encanyissat, i els altres pisos se solucionen amb trespols sobre cabirons (Catàleg de Béns Immobles del Pla d'Ordenació Urbana Municipal de Tarragona –POUM- fitxa F 003).

10. Mas Pastoret

11 Mas dels Canonges

FIGURA 5: mas Pastoret (10), dels Canonges (11). Ortofotografies ICC.

7. Protecció legal

El patrimoni rural de la ciutat de Tarragona, així com el d'altres poblacions catalanes està protegit per diferents figures legals, des de la normativa urbanística, cultural i fins i tot natural.

El famós decret de protecció de l'arquitectura militar de 1949 estableix la seva protecció per ministeri de l'lei els castells de l'Estat Espanyol, però no quedava clar l'abast d'aquesta protecció. Per aquesta causa, el 1968 la llavors Comissaria General del Patrimonio Artístico Nacional publica l'*Inventario de protección del Patrimonio Cultural Europeo IPCE: España* dedicat a l'arquitectura militar, amb 5220 entrades d'arreu de l'Estat, on s'inclouen a més, torres, baluards, guaites, fortins, arsenals, cases i esglésies fortificades etc amb uns límits cronològics entre 711 i 1914.

La Llei 16/1985 del Patrimoni Històric espanyol, en base a la disposició addicional segona atorgava a les fortificacions el caràcter de Bé d'Interès Cultural (BIC), la màxima protecció legal. Finalment, la Llei 9/1993 del Patrimoni Cultural Català, defineix la màxima protecció dels monuments en els Béns Culturals d'Interès Nacional (BCIN) equivalents als BIC. La disposició addicional primera recull la segona de la 16/1985. Queda doncs clar que per ministeri de l'lei les fortificacions, torres, masos fortificats etc. són BCIN. A això hem d'afegir el paper de la Carta Arqueològica de Catalunya, que recull bona part d'aquests elements, així com el

Registre i el Catàleg de Patrimoni Cultural Català que inventarien BCIN i BCIL respectivament (art. 13 i 16 de la Llei 9/1993).

El Pla General d'Ordenació Urbana de 1973 incloïa un primer llistat de Monuments Històrics. Més endavant les Normes Subsidiàries de la Comissió D'Urbanisme de Tarragona (DOGC 04.09.1981) van publicar una primera llista de bens catalogats. El 1979, en plena transició democràtica el consistori de Tarragona va crear una comissió tècnica dedicada a la redacció del Catàleg d'Edificis i Ambients Urbans, realitzat en base a les fitxes de l'Inventari del Patrimoni Cultural Europeu (IPCE). En aquest es feia ja un recull de masos i fortificacions aïllats que complementava el de 1968. Ha estat la base del Catàleg de Patrimoni dels diferents plans generals fins el nou Pla d'Ordenació Urbana Municipal (POUM) aprovat definitivament el 2013.

La disposició addicional primera de la 9/1993 aporta un element de gran importància per la protecció d'aquests edificis, doncs estableix que els inclosos en els catàlegs de planejament passen a convertir-se en Béns Culturals d'Interès Local (BCIL), que són competència dels ajuntaments.

Finalment la legislació urbanística contempla, a més de l'existència dels corresponents catàlegs de patrimoni històric, els de masos i construccions en zona no urbanitzable (antigament coneguts com zona rústica). L'art 47 del Text Refós de la Llei d'Urbanisme Llei 3/2013 de 12 de febrer) permet la rehabilitació de construccions rurals en desús *“per a corregir-ne l'impacte ambiental o paisatgístic negatiu.”* Aquestes construccions *“han d'haver estat incloses pel planejament urbanístic en el catàleg que estableix l'article 50.2, amb vista a destinar-les a habitatge familiar; a un establiment hotelier amb exclusió de la modalitat d'hotel apartament; a un establiment de turisme rural; a activitats d'educació en el lleure, artesanals, artístiques o de restauració; a equipaments, o a serveis comunitaris. Tanmateix, per a poder-les destinar a establiment hotelier ha d'ésser previst expressament en el dit catàleg, el qual pot establir un límit en el nombre de places. Les construccions a què fa referència l'apartat 3.b i c en cap cas es poden reconstruir i rehabilitar amb vista a destinar-les a l'ús d'habitatge familiar. En tots els casos, els usos de les construccions a què fa referència aquest apartat han d'ésser compatibles amb les activitats agràries implantades en l'entorn immediat respectiu.”*

I finalment, l'article 50.2 i 3 ens diu que *“2. El planejament urbanístic general o especial ha d'identificar en un catàleg específic les construccions situades en sòl no urbanitzable susceptibles de reconstrucció o de rehabilitació i justificar les raons que en determinen la preservació o, si s'escau, la recuperació d'acord amb el que estableix l'article 47.3. Els criteris paisatgístics que determinen la inclusió de les masies i les cases rurals en el catàleg s'han d'adequar a les determinacions que, si escau, estableix el planejament urbanístic o sectorial per a la protecció i el millorament del paisatge.*

3. La reconstrucció i la rehabilitació del patrimoni arquitectònic rural han de respectar el volum edificat preexistent i la composició volumètrica original prèviament determinats. Si no s'alteren les característiques originals de l'edificació, se'n pot admetre la divisió horitzontal, amb les limitacions que estableixi el planejament urbanístic i d'acord amb la normativa reguladora de les condicions objectives d'habitabilitat. En el supòsit de l'article 47.3.c, la rehabilitació de la construcció afectada pot comportar la reducció del volum preexistent si això és necessari per a corregir-ne l'impacte ambiental o paisatgístic negatiu.”

Queda clar que a nivell legal hi ha mecanismes per la protecció d'aquests béns del nostre patrimoni. La Generalitat i els ajuntaments, en el marc de les seves competències són les encarregades de vetllar per la seva protecció i conservació, sense oblidar que els propietaris i tinentes són primers responsables, d'acord amb el que marquen les lleis de Patrimoni Cultural Català i Urbanisme.

8. Bibliografia

ALOGUÍN, R. (1998). *Guia de les fortificacions de Tarragona*. Tarragona, COAC-JTFM Associats-Edicions Tarraco.

BALLART, E. (1989). “Salvem la torre del mas dels Canonges”. *Diari de Tarragona*. Tarragona 06/04/1989.

BELTRAN, D. (1993). *Breu Història del Molnàs*. Tarragona.

BONET i GARÍ, Ll. (1983). *Les masies del Maresme*. Barcelona.

BONET, M. (1996). *Aproximació a la societat i economia de Tarragona a la plena Edat Mitjana*. Tarragona.

CAMPO, F.; LÓPEZ, S. (1984). “Contribució al coneixement dels sistemes defensius, principalment contra la pirateria i la seva incidència en el repoblament de la costa de l'Alt Maresme (antigament vescomtat de Cabrera dins el comtat de Girona)”. *Actes. Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, vol. II, p. 25-40.

CAPDEVILA, S. (1979). “Documents. La torre de la Mora”. *Estudis Altafullencs* núm. 3, p. 85-89.

Carta Arqueològica del Tarragonès. Generalitat de Catalunya (www.gencat.cat).

CATALÀ, P. (1973). *Els Castells Catalans*. Vol IV, Barcelona.

CATALÀ, P. (1987). *De cara a la Mediterrània. Les torres del litoral català*. Barcelona.

Catàleg de Béns a Protegir-Patrimoni Cultural. Pla d'Ordenació Urbanística Municipal de Tarragona (POUM), any 2013 (www.tarragona.cat).

Catàleg de masies i cases rurals en el sòl no urbanitzable. Pla d'Ordenació Urbanística Municipal de Tarragona (POUM), any 2013 (www.tarragona.cat).

COOPER, E. (1994). *The sentinels of Aragon. Old Coastal defence towers of Catalonia and Valencia*. Londres.

- DD.AA. (1968). *Inventario de protección del Patrimonio Cultural Europeo IPCE: España; inventario resumido: monumentos de arquitectura militar*. Madrid.
- Decreto de 22 d'abril de 1949 de protecció de l'arquitectura militar espanyola.
- FERRAN, J. M. (Ed.) (1995). *Arquitectura del Camp. Guia*. Tarragona, COAC, 1995.
- FONT, J. A. (2008). *Urbanisme pràctic. Comentaris i formularis*. Barcelona.
- LACUESTA, R. (2002). *Els municipis i el patrimoni arquitectònic. Compedi legislatiu comentat*. Barcelona.
- Ley del Patrimonio Histórico Español, 16/1985.
- LIAÑO, E. (1979). "Torres medievales en la desembocadura del Gaiá". *Estudis Altafullencs* núm. 3. Altafulla, p. 51-83.
- LIAÑO, E. (1983). *Inventario artístico de la ciudad de Tarragona y su provincia*, vol. III, Madrid.
- Llei del Patrimoni Cultural català, 9/1993.
- MARTÍN, E. (1998). "Catalunya i la Mediterrània musulmana entre els segles XVI-XVIII". *L'Islam i Catalunya*. Barcelona, p. 297-302.
- MASSÓ, J. RAMON, E. (1988). "Un patrimoni arquitectònic malmès: les torres de defensa del Baix Camp". *Jornades d'estudi sobre les àrees rurals, Cultura i societat (1984)*. Barcelona, p. 161-164.
- MENCHON, J. (2008). "Ab exercitu navali navigantius sarracenorum: la defensa de la costa a l'edat mitjana i en època moderna". *Citerior 4. Ports marítims i ports fluvials: la navegació a l'entorn del nord-oest mediterrani durant l'antiguitat*. Tarragona, p. 187-209.
- MENCHON, J. (2011). "Tarragona o la difícil "convivencia" entre el patrimonio histórico y crecimiento urbano". DDAA, Proyectos urbanos y arqueología an las ciudades Parrimonio de la Humanidad de España, Actas del taller de Proyector Urbanos y Arqueología en las Ciudades Patrimonio de la Humanidad. Alcalá de henares 5-7 de julio de 2010., León, p. 143-185
- MENCHON, J. (2012). "Arqueología, patrimonio Histórico y Planeamiento Urbanístico en la ciudad de Tarragona. Algunos Apuntes." A *Arqueología, Patrimonio Histórico y Urbanismo en las ciudades Patrimonio de la Humanidad de España. Actas de las Jornadas Técnicas sobre Arqueología, Patrimonio Histórico y Urbanismo. Tarragona, 1 y 2 de diciembre de 2009*. León, p. 217-244.
- MENCHON, J.; MASSÓ, J. (1999). *Murallas de Tarragona. Murallas i fortificacions de Tarragona. Segles II aC-XX dC*. Tarragona 1998.
- MENCHON, J.; MIRÓ, M.T. (2013). "Arqueología urbana y Patrimonio Mundial en Tarragona. Una visión desde la gestión municipal y autonómica/Urban Archaeology and World Heritage in Tarragona. A view from municipal and autonomic management." A CASTILLO, A. (ed.). *Actas del Primer Congreso internacional de Buenas Prácticas en Patrimonio Mundial: Arqueología. Mahón, Menorca, Islas Baleares, España 9-13 de abril de 2012/ Proceedings of*

the First International Conference on Best Practices in World Heritage: Archaeology. Mahon, Minorca, Balearic Islands, Spain 9-13 April 2012, Madrid, Editora Complutense, p. 920-933.

MIRAVALL, R.; ALAVEDRA; J. (1980). *Les torres de la regió marítima de l'Ebre*. Tortosa.

MORA-FIGUEROA, L. de (1993). *Torres de Almenara de la costa de Huelva*. Huelva (2a edició).

MUNTANYA, M. T.; ESCATLLAR, F. (2007). *Tarragona: una passejada pel terme, una retrobada amb la gent. Onomàstica tarragonina amb anotacions multidisciplinars*. Tarragona, 3 vol.

Normes subsidiàries 1983: Normes Subsidiàries i complementàries de Planejament de l'àmbit de competència de la Comissió d'Urbanisme de Tarragona. Barcelona 1983.

Pla General d'Ordenació Urbana de Tarragona, 1973.

RECASENS, J. M. (1998). *El municipi i el govern municipal de la ciutat de Tarragona, segles XVI-XVII*. Tarragona 1998.

ROVIRA, S. J. (1991). *Tamarit*. Altafulla, Institut d'Estudis Altafullencs 1991.

TEJERO, A. (2008). *Inventari de les restes arqueològiques i històriques de la plana del Coll de Balaguer*. Ajuntament de Vandellós i l'Hospitalet de l'Infant.

Text Refós de la Llei d'Urbanisme de Catalunya 3/2012.